

Studying the Influence of Postcards on the Formation of Realistic Paintings of Nature on the Murals of the Qajar Period (Case study: Sultan Begum's House)

*Zahra sadat Hayatgheibi, PhD Researcher in Architecture, Faculty of Architecture and Urban Planning, Qazvin Branch, Islamic Azad University, Qazvin, Iran.
Email: zahrasadat.hayatgheibi@iaui.ac.ir*

Jamaluddin Soheili, Associate Professor, Department of Architecture, Qazvin Branch, Islamic Azad University, Qazvin, Iran. (Corresponding Author). Email: soheili@qiau.ac.ir

Abstract

During the Qajar dynasty's reign over Iran, the extensive and increasingly frequent interactions of the Qajar monarchs with European nations left an indelible mark on Iranian art. This study aims to answer the question: How did the introduction of postcards to Iran impact the style and subject matter of the murals in the Sultan Begum House? Employing a descriptive-analytical approach, this research collected data through a review of existing literature and a field study of fourteen wall paintings within the house. Given that the murals of the Sultan Begum House in Tehran are considered a valuable cultural and historical asset, carrying significant information and serving as a visual representation of a specific historical period in the city, a study of such paintings is of paramount importance. This research found that during the Qajar era, imported postcards from the West gained such prominence and popularity that they were quickly reflected in and utilized in architectural spaces, particularly on the walls of residences. Court members replicated postcard images on the walls of their homes. In the Sultan Begum House, images of Western landscapes can be found in the main hall. These images do not depict Iranian landscapes, as they often feature buildings with architectural styles characteristic of England, Switzerland, France, and Russia.

Keywords

Mural, Realism, Nature theme, Postcard

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی

مطالعه تأثیر کارت پستال بر شکل‌گیری نقاشی‌های رئالیستی طبیعت بر دیوارنگاره‌های دوره قاجار (مطالعه موردی: خانه سلطان بیگم)

زهرا سادات حیات غیبی^۱، جمال‌الدین سهیلی^۲

چکیده

در زمان حاکمیت قاجار بر ایران، ارتباطات گسترده و بیش از پیش شاهان قاجاری با کشورهای اروپایی تأثیر به‌سزایی در حوزه هنر ایرانی داشته است. هدف از پژوهش حاضر، رسیدن به پاسخ این پرسش است که ورود کارت پستال به ایران به چه صورت بر روی سبک و مضمون دیوارنگاره‌های خانه سلطان بیگم تأثیر داشته است؟ پژوهش حاضر به روش توصیفی-تحلیلی و روش گردآوری اطلاعات با بهره‌گیری از کتب و پژوهش‌های گذشته و همچنین مطالعه میدانی، بر روی چهارده نقاشی دیواری خانه مورد مطالعه انجام شده است. نظر به اینکه دیوارنگاره‌های خانه سلطان بیگم تهران به‌عنوان یکی از ارزش‌های اصیل فرهنگی و تاریخی مطرح بوده و اطلاعات ارزشمندی را با خود همراه داشته است و با توجه به اینکه این نقاشی‌ها به‌عنوان هویت تصویری برهه‌ای از تاریخ این شهر است، بررسی نقاشی‌های این‌گونه بناها از اهمیت خاصی برخوردار است و ضرورت انجام پژوهش را دوچندان می‌کند. پس از انجام تحقیق، این نتیجه به دست آمد که در زمان قاجار کارت پستال‌هایی که از فرنگ وارد ایران می‌شد، از چنان اهمیت و محبوبیتی برخوردار شد که به سرعت در فضاهای معماری و بر روی دیوار منازل بازتاب یافت و مورد استفاده قرار گرفتند. درباریان تصاویر کارت پستال‌ها را بر روی دیوار منازلشان ثبت می‌کردند. در خانه سلطان بیگم نیز تصاویری از طبیعت کشورهای غربی در تالار اصلی آن یافت می‌شود. این تصاویر از طبیعت ایران نیستند؛ زیرا گاهی در آن‌ها ساختمان‌هایی به تصویر کشیده شده است که معماری آن‌ها متعلق به انگلیس، سوئیس، فرانسه و روسیه است.

واژگان کلیدی:

دیوارنگاره، رئالیسم، کارت پستال، مضمون طبیعت.

مقدمه

نقاشی دیواری در فرهنگ اصطلاحات هنری بدین صورت تعریف شده است؛ هر نوع نقاشی که مستقیم بر روی دیوار ترسیم شود یا اینکه در جای دیگری کار شده و سپس روی دیوار نصب شود را نقاشی دیواری گویند و تفاوت عمده این گونه نقاشی با نقاشی سه پایه در آن است که نقاشی دیواری در تناسب با معماری و فضای اطراف خود ربط و تناسب پیدا می‌کند. مروری بر مطالعات گذشته نشان می‌دهد که در دوره قاجار، جامعه ایران بیشترین تأثیر را از غرب به‌ویژه در حوزه هنر پذیرفته است و عناصر هنر غربی وارد هنر ایرانی شده است؛ بنابراین هدف از پژوهش حاضر، رسیدن به پاسخ این پرسش است که ورود کارت‌پستال به ایران به چه صورت بر روی سبک و مضمون دیوارنگاره‌های خانه سلطان بیگم تأثیر داشته است؟ پژوهش حاضر به روش توصیفی-تحلیلی و روش گردآوری اطلاعات با بهره‌گیری از کتب و پژوهش‌های گذشته و همچنین مطالعه میدانی، بر روی چهارده نقاشی دیواری خانه مورد مطالعه، انجام شده است.

در این راستا محققانی نظیر «کری و لاش»، بر این باورند که آغاز گرایش هنرمندان ایرانی به نقاشی اروپایی از اواخر دوران صفویه شکل گرفت. در این خصوص شریف‌زاده نیز در کتاب خود، تزئینات دوره زندیه را به نوعی دوره انتقال هنر عهد صفوی به دوره قاجار می‌داند. نتایج سایر تحقیقات در این موضوع نیز حاکی از آن است که ایران در دوران حکومت قاجار در حوزه هنر اوج تأثیر را از غرب پذیرفته و این مورد در همه عرصه‌ها (سیاسی، فرهنگی و اجتماعی) صادق است؛ ولیکن در عرصه هنر، این تأثیر عمق بیشتری داشته است. با اختراع دوربین عکاسی و ورود کارت‌پستال به کشور به نظر می‌رسد نقاشان از تصاویر این عناصر فرهنگی تقلید کرده باشند.

کارکرد کارت‌پستال در روابط اجتماعی

در لغت‌نامه دهخدا چنین آمده است. کارت‌پستال: مأخوذ از فرانسه، به ورقه پستی یا برگه مقوایی گفته می‌شود که روی آن چیزی بنویسند و به مقصد بفرستند. فرهنگ فارسی صبا و فرهنگ فارسی عمید نیز این کلمه را اسم مرکب دانستند، چنین تعریف کرده است: ورقه پستی یا ورقه کوچک مقوایی که روی آن چیزی می‌نویسند و توسط پست برای کسی می‌فرستند.

کارت‌پستال روزگاری کارتی بود بدون تزیین و دارای نقش تمبر که برای ارسال پیام به کار می‌رفت و توسط دولت‌ها به چاپ می‌رسید، اما این کارت‌ها در پی تحولات و درگذر زمان، اکنون قالب‌ها و اشکال مختلفی به لحاظ نحوه نمایش و ارائه اعم از چاپی، تعاملی، ویدئویی، آنلاین و چند رسانه‌ای به خود گرفته است. کارت‌پستال‌ها با اهداف مختلف فرهنگی، پژوهشی، بازاریابی، تجاری، ارتباطی (اعم از مناسبتی، پاسداشت وقایع دوست‌داشتنی، همدردی، مسائل شخصی و...) تهیه و ارسال می‌شود. بنابر

یک دسته‌بندی، کارت پستال‌ها شامل انواع شهری و پژوهشی بوده که نوع شهری آن، معرف و بیانگر فرهنگ، آداب و رسوم، زندگی اجتماعی، معماری، جذابیت‌های گردشگری، زیبایی‌ها و دیدنی‌های موجود در جوامع بشری و طبیعی است (جمالی، ۱۳۹۷).

بعد از پیشرفت عکاسی در ایران و چاپ اولین کارت پستال‌ها در سال ۱۸۶۹ در اتریش و فرانسه و از سال ۱۸۷۷ تهیه کارت پستال در ایران نیز به صورت محدود و خصوصی رایج شد. مسلماً کارت پستال در ایران نیز مقارن با دوران رواج مراسلات پستی در خارج است. به خصوص کارت پستال‌هایی در دست است که ایرانیان مقیم در خارج از کشور برای دوستان و نزدیکان خود از اروپا به ایران ارسال می‌کردند. آشنایی مردم ایران با کارت پستال در نیمه قرن سیزدهم قمری آغاز شد. ورود کارت پستال در ایران توسط ایرانیانی که به خارج سفر می‌کردند و برخی رجال و سلاطین قاجار بود که در مراسلات و نامه‌نگاری با ایران یا در هنگام سفر از کارت پستال استفاده می‌کردند. بعد از پیشرفت عکاسی در ایران و چاپ اولین کارت، از سال ۱۸۷۷ در ایران نیز استفاده از کارت پستال به صورت محدود و خصوصی رایج شد. پس از سفر دوم مظفرالدین شاه به پاریس و آشنایی وی با کارت پستال‌های عکس‌دار و دستور او، استفاده از کارت پستال در ایران رواج پیدا کرد. او مجموعه‌ای بی‌نظیر از کارت پستال‌ها را با خود به ایران آورد که هم‌اکنون در کاخ گلستان نگهداری می‌شود. در واپسین سال‌های دهه ۱۸۹۰ میلادی با گسترش دستگاه‌ها و شیوه‌های نوین چاپ، تولید انبوه کارت پستال مصور در بسیاری از کشورهای جهان رایج شد (شلویری، ۱۳۹۲: ۱۶).

نقاشی متأثر از عکاسی در ایران

از زمان ظهور یافتن عکس‌ها به صنعت تصویر خدتمی خطیر کرده و دورنماسازی و شبیه‌کشی و وانمودن سایه «روشن و به کار بردن قانون تناسب و سایر نکات این فنون همه از عکس تاهل یافت و تکمیل پذیرفت» (محمد حسن خان اعتمادالسلطنه، ۱۸۸۹) نظراتی که در اینجا از «ژوزف آرتور کنت دو گوینو» (۱۸۱۶ تا ۱۸۸۲) - سفیر فرانسه در تهران - بیان شد، کاملاً با دیدگاه اکثر سیاحان اروپایی روزگار قاجار که از ایران دیدن کرده‌اند، سازگار است. در اینجا نیز شاهد همان قضاوت‌ها و برداشت‌هایی هستیم که هنر قاجار را همچون زوال و شکستی در دنیای هنر ایرانی دیده و مدلی از اندیشه را می‌یابیم که در آن تعامل میان فرهنگی به شکل تقلیل‌گرایانه‌ای به عنوان رونوشت‌برداری ساده که با رواج رسانه‌های جدید تسهیل شده است، برداشت می‌شود. آرای گوینو به طور خاص متوجه میرزا علی اکبر خان مزین الدوله است که گفته می‌شود برای نخستین بار تصاویر اروپایی را به ایران وارد کرده است؛ جریانی که البته از مدت‌ها پیش به راه افتاده، اما در دهه ۱۸۶۰ شتاب بیشتری به خود گرفته بود. پژواک نظرهای گوینو در سخنان «ژولین دو روششوار»^۲ که جانشین او در سفارت فرانسه شده بود و در نوشته‌های متعاقب اروپاییان، دیگر به ویژه «لرد جورج کرزن»^۳

که دغدغه از میان رفتن اشکال مختلف هنرهای بومی ملی و سنتی را داشت، شنیده می‌شود. کرزن با دیدن بازتولید آشکار آثار تکراری که بسیار شبیه هم بودند، گیج و مبهوت شده بود. اما نظر بسیار متفاوتی در باب هنر به‌ویژه سازوکار تصویر ازسوی محمد حسن خان اعتمادالسلطنه (متوفی ۱۸۹۶)، وقایع نگار دربار در دوران سلطنت ناصرالدین شاه دوران پادشاهی (۱۸۴۸ تا ۱۸۹۶) ابراز شده است. او در بخشی از کتاب خود که به پیشرفت در هنر «طریقه نقاشی» اختصاص دارد، می‌نویسد که عکاسی برای هنرهای تصویری ایران برتری خاصی داشته و آموزه‌های ارزشمندی در فنونی همچون برجسته‌نمایی (نور و سایه) و پرسپکتیو ارائه داده است. سال‌های میانی اظهارات گوینو و اعتمادالسلطنه (دوران سلطنت طولانی ناصرالدین شاه) شاهد گسترش بسیار سریع تصاویر وارداتی و فناوری‌های تصویری و مخصوصاً سازوکارهای سیال و متحرکی بود که طی آن‌ها تصاویر در رسانه‌های مختلف در حال گردش بودند. اگرچه ایرانیان مشتاقانه عکاسی و نوآوری‌های فنی مختلف آن را پذیرفتند (در مقاله میرا زینا شوردبا به این مسئله پرداخته شده است). علی‌به‌داده، پژوهشگر بر آنکه این رسانه اساساً اروپایی بوده، تأکید کرده است و استدلال می‌کند که عکاسان دوره قاجار عوامل و همکاران، همان اروپایی‌ها بودند و فقط می‌توانستند شیوه‌ای برای دیدن و نشان دادن (شرق) در چهارچوب‌های (غربی) بازتولید کنند. به‌داده تا آنجا پیش می‌رود که در مورد جایگزین شدن عکاسی به جای نقاشی در دوره ناصرالدین شاه صحبت می‌کند. هر دو دیدگاه تحت تأثیر مفهوم گسست در قرن نوزدهم شکل گرفته‌اند؛ به این معنا که نقطه عطفی در سنت و کار هنری به وجود آمده که ناشی از دسترسی روزافزون به هنر، فرهنگ بصری کالاها و فناوری اروپایی است، اما این دیدگاه‌ها باید براساس مطالعه دقیق طیف وسیعی از مواد بصری و اشیایی باشد که از طریق نهادهای اشرافی یا تحت نظارت آن‌ها و حامیان درباری ساخته شده‌اند و همچنین اشیایی را که در بازار رواج یافته و مردمان عادی خریداری می‌کنند در نظر داشته باشد. موضوعات مطرح شده، این واقعیت را بر ما آشکار می‌سازد که هنرمندان قاجاری در بازه زمانی اواسط دهه ۱۸۰۰ تا اوایل دهه ۱۹۰۰ با مرجع فناوری‌های جدید تولید تصویر، به‌ویژه عکاسی، هیچ مشکلی نداشته‌اند. مسئله دیگر از موقعیت ممتازی ناشی می‌شود که عکاسی به خود اختصاص داده است. این رسانه که به‌عنوان مظهر مدرنیته معرفی شد، شرق را نه فقط از منظر قابلیت و ظرفیت بازتولیدش مسئله دانست، بلکه پرسپکتیو و شیوه‌های بازنمایی مبتنی بر طبیعت‌گرایی که مشخصه نقاشی اروپایی بود، آن را به شدت تحت تأثیر قرار داد (جی، راکسبورو، ویلیامز، ۱۴۰۲)^۴

پیشینه پژوهش

پیش از انجام هر پژوهش لازم است، بدانیم، پیرامون موضوع مورد نظر چه مطالعاتی انجام شده است تا پژوهش حاضر، دارای نوآوری باشد و همچنین از مطالب پیشین نیز بهره لازم برده شود.

کتاب شگردهای تصویر در هنر عصر قاجار (جی، راکسبورو، ویلیامز، ۱۴۰۲)^۵ مجموعه مقالاتی است که در آن تلاش شده است تا بر هم‌کنش میان چند رسانه تصویری فعال در عصر قاجار یعنی نقاشی لاک، چاپ سنگی، رنگ روغن و عکاسی بررسی شود. همچنین نتیجه پژوهشی با عنوان، بررسی تأثیر عکس، تمبر و کارت پستال بر دیوارنگاره‌های خانه‌های قاجار تبریز (اقبالی و همکاران، ۱۳۹۷) حاکی از آن است که در اکثر موضوعات دیوارنگاری، ویژگی‌های هنر غرب مشاهده می‌شود که از آن جمله به‌نحوه ژست گرفتن افراد در مقابل دوربین عکاسی، نوع نقاشی هنرمندان از روی تصاویر می‌توان اشاره کرد و از دلایل این تأثیر می‌توان به ورود دوربین عکاسی، کارت پستال‌ها و تمبرها به کشور و کاربرد آن اشاره کرد.

مطالعه‌ای توسط سلطان‌زاده و همکاران (۱۴۰۱) با عنوان مطالعه تطبیقی نقوش غربی و ایرانی عمارت‌های دوره قاجار (مورد پژوهی: عمارت عفیف آباد شیراز) صورت گرفته است که مسئله این پژوهش شناخت چگونگی تأثیر هنر و معماری دوره‌های مختلف تاریخ در نقوش این بنا می‌باشد. تایج پژوهش حاکی از آن است که نقوش موجود در عمارت عفیف‌آباد که اکثراً نقاشی سقفی و در برخی قسمت‌های بنا نقش برجسته‌های گچ‌بری و کاشی‌کاری برگرفته از نقوش دوران باستان ایران نقش برجسته‌های هخامنشی- ساسانی و نیز نقوش دوران از اسلام در ایران و اکثر نقوش، طرح‌های غربی و اروپایی است که برگرفته از معماری کارت پستالی است؛ زیرا هنر ایرانی در زمان قاجار به واسطه ارتباط این دوره با غرب، ورود اجناس و محصولات کشورهای اروپایی به ایران و حضور هنرمندان زیادی در این دوره به اروپا سبب رواج هنر و فرهنگ غرب در آثار معماری عصر قاجار شد. در مطالعه‌ای دیگر با عنوان تأثیر عکاسی بر نقاشی (MarkWood, 2010) بیان شده است که تمام آثار هنری، تأثیر جامعه هنرمند، ماده خام در دسترس آن‌ها و همچنین تکنولوژی عصر آنان را نشان می‌دهند. همچنین معتقد است پس از انقلاب صنعتی و ظهور عکاسی، نقاشی‌ها تحت تأثیر عکاسی ترسیم می‌شدند و در این دوره زاویه دید و پرسپکتیو، نمود جالب توجهی در نقاشی‌ها داشت. پژوهش محاکات مناظر اروپایی در نقاشی متأخر صفوی (آقایی و رحیمی، ۱۳۹۹) با اتخاذ رویکردی هرمنوتیکی بستر معرف شناختی لازم برای پیدایش منظره‌نگاری به‌عنوان ژانری مستقل در نقاشی اروپایی بررسی شده و سپس در پناه این بحث چگونگی دگردیسی این منظره‌ها در نقاشی متأخر صفوی تحلیل و تفسیر شده است. در این دوران علی‌رغم اشتیاق حامیان و نقاشان نسبت به مناظر اروپایی، کمتر نقاشی منظره‌هایی باقی مانده است که کار نقاشان ایرانی باشد. علاوه بر این کتب و مقالات، پایان‌نامه‌هایی در حوزه کارت پستال نگاشته شده است. جمالی (۱۳۹۷) در پایان‌نامه خود با عنوان تحلیل ساختاری کارت پستال‌های قاجار، که پایان‌نامه‌ایست متعلق به رشته ارتباط تصویری، هدف آن تحلیل ساختاری کارت پستال‌های دوره قاجار است. در این تحقیق سه مجموعه کارت پستال براساس روند تاریخی انتشار آن در دوران قاجار تجزیه و تحلیل می‌شوند. نتایج پژوهش نشان می‌دهد عناصر مهم کارت پستال

در مرکز صفحه جای گرفته‌اند، تقارن در ساختار کارت‌پستال‌های دوران قاجار در کانون توجه قرار داشته است و مرکز کارت‌پستال جایگاه برترین فرد تصویر است.

مبانی نظری پژوهش

رئالیسم

رئالیسم، مکتبی ادبی- هنری است که در اواسط قرن نوزدهم میلادی، یعنی در فاصله سال‌های ۱۸۵۰ - ۱۸۸۰ در اروپا و آمریکا رواج یافت. این مکتب عکس‌العملی بود در مقابل مکتب رمانتیک. رمانتیک، مکتبی درون‌گرا و ذهنی بود که برای فرار از واقعیت اکنون، به دنیای گذشته پناه می‌برد که البته این دنیای ساختگی غالباً مبنای واقعی نداشت، اما رئالیسم مکتبی عینی و بیرونی بود که بر بیان واقعیت‌های جامعه تأکید بسیار داشت و معتقد بود که آثار متکلفانه و دیرفهم مکتب‌های رمانتیسیسم و کلاسیسیسم راه به جایی نمی‌برد و برای نشان دادن تصویر درستی از جامعه باید زبانی بی‌پیرایه و ساده را برگزید (سید حسینی، ۱۳۷۵: ۱۵۵).

در نیمهٔ آخر قرن نوزدهم، جنبش رئالیسم اعلام کرد که هنرمند باید دنیا را همان‌گونه که هست بازنمایی کند حتی اگر این کار به معنای گسست از سنت‌های هنری و اجتماعی باشد. سوژه‌های بسیاری از نقاشی‌های رئالیستی در زمان خود غیراخلاقی تلقی می‌شدند؛ چون از معیارهای مقبول حسن سلیقه گسسته بودند. بارزترین ظهور رئالیسم در فرانسه بود و مهم‌ترین نقاشان طرفدار آن «گوستاو کوربه»^۴ و «ادوارد مانه»^۵ بودند. رئالیست‌ها می‌کوشیدند تا دنیا را همان‌گونه که می‌دیدند ثبت کنند. در نتیجه، آثارشان یک سره بر موضوع و مفهوم احساسی و اجتماعی آن متمرکز بود. در دوران اختلاف زیاد میان طبقات اجتماعی احتمالاً اغلب نتیجهٔ این آثار تحریک‌کننده برانگیزنده بوده است. رئالیست‌ها مشتاق بودند که هنر را از قید سنت‌های اجتماعی آزاد و بررسی کنند که جامعه چطور زندگی مردم را شکل می‌دهد. سبک نقاشی رئالیسم واقع‌گرایی نقطهٔ مقابل سبک رمانتیسیسم قرار دارد که در آن هنرمند باید در نمایش طبیعت (طبیعت بدون انسان و با انسان) از هرگونه «احساساتی‌گری» خودداری کند. سعی هنرمند نقاش رئالیست در این است که موضوعات منتخب را بدون کم‌وکاست و شیرین‌کاری و عوام‌فریبانه شدن طرح در ذهن بیننده ترسیم کند و تخیلات غیرواقعی نیافریند و شعار ندهد. مبنای کار آنان صادقانه‌نگری و صادقانه اندیشیدن است. همچنین، معتقد است وجود و هستی پدیده‌ها مستقل از ادراک و حواس بشر است. یک دیدگاه جالب این است که پیدایش رئالیسم به‌طور مشخص با کشف دوربین عکاسی مرتبط است؛ یعنی پیدایش وسیله‌ای که به انسان امکان ثبت و ضبط کامل یک لحظه (و یا برش) از زندگی را می‌دهد. بررسی همزمانی کشف و پیشرفت تکنولوژی دوربین عکاسی با ایجاد و پیشرفت سبک واقع‌گرایی ادبی به شکلی تأییدکننده نظر فوق است (Jill Mark Wood, 2010).

پیتر کالب تاریخ‌دان دربارهٔ این رخداد می‌نویسد: «بی‌واسطه‌ترین و واضح‌ترین تأثیر عکاسی در نقاشی را می‌توان در آثار هنرمندانی دید که مشتاق دستیابی به نوعی صحت و سقم بصری بودند که تا پیش از ظهور عکاسی ناشناخته بود. روندی که اغلب تصور می‌شود در آنی بودن امپرسیونیسم به اوج خود رسید و با فتورئالیسم دهه ۱۹۲۰ دوباره احیا شد» (آرناسن، ۱۳۸۸، ۱۵). پس از مطالعه نظریات نظریه‌پردازان نام‌برده در مورد سبک رئالیسم، مؤلفه‌های این سبک را استخراج کرده و در جدول زیر گردآوری کرده‌ایم.

جدول ۱. مؤلفه‌های رئالیسم

ردیف	نام صاحب نظران	مؤلفه‌ها
۱	سیدحسینی (۱۳۷۵)	عینی و برون‌گرا
۲	سیدحسینی (۱۳۷۵)	تصویرسازی از واقعیت‌های جامعه (نمایش اختلاف طبقات اجتماعی)
۳	لیتل (۲۰۰۴)	واقع‌گرایی
۴	جیل مارک وود (۲۰۱۰)	ثبت و ضبط کامل یک لحظه (و یا برش) از زندگی
۵	(آرناسون و کالب)	دستیابی به نوعی صحت و سقم بصری (نقاشی به مثابه عکس)

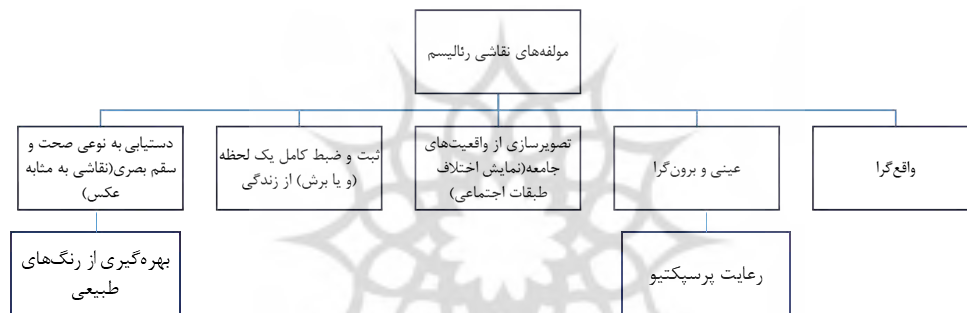
مضمون طبیعت در نقاشی

ادراک طبیعت در مقام منظره و استقرار بنیاد معرفت‌شناختی ناظر بر آن مقدمهٔ منطقی لازم برای پیدایش نقاشی منظره است. میتچل، از نظریه‌پردازان هنرهای تجسمی در تعریف نقاشی منظرهٔ این مشخصات و حدود را برای آن ذکر می‌کند: منظرهٔ ناب نوعی نقاشی است که چشم‌انداز طبیعی را بدون جعل روایت، تمثیل، درام یا سایر عناصر خارجی نمایش دهد؛ به نحو ایدئال در ناب‌ترین شکل خود، منظره حتی رها از هر پیکرهٔ انسانی است که موقعیت تفسیرپذیری را پیش نهد (Mitchell, 1995: 104).

در ابتدا منظره‌ها به مثابهٔ کار جنبی و حاشیه‌ای در نقاشی‌های مذهبی و روایی به کار می‌رفتند. به تدریج از دوران رنسانس در نقاشی‌های شمالی و در ایتالیا، منظره از حاشیه به متن آمد. «کریستوفر وود»^۸ ادعا می‌کند که «آلبرشت دورر»^۹ نخستین نقاش در اروپا است که تصویر مستقلی از منظره کشیده است. به قول وود، آن‌ها نه راوی قصه‌ای هستند و نه فقط مکمل درون‌مایه (Wood, 23: 1993). از دید «گامبریچ»^{۱۰} نیز قواعد آکادمیک هنر در ایتالیای رنسانس از جنبهٔ نهادی باعث شکوفایی منظره‌نگاری شد؛ بنابراین با گذر از مناقشهٔ خاستگاه شمالی یا ایتالیایی، می‌توان گفت که حداقل از جهت تقویمی، فرهنگ رنسانس زمینهٔ پیدایش منظره و منظره‌نگاری را ممکن ساخت. از نظر «کارگروو» منظره به صورت ضمنی با مفاهیمی چون اقتدار، کنترل و تملک ممزوج است.

منظره شیوه‌ای از دیدن است، ترکیب بندی و ساختاریابی جهان در آن به گونه‌ای است که به وسیله ساخت فضا با اطمینانی هندسی به بیننده منفرد و جدا شده از طبیعت، توهمی از نظم و کنترل را ببخشد (Kazgrou, 1985: 55).

او تمرکز خود را بر کاربرد پرسپکتیو در منظره‌نگاری قرار می‌دهد و آن را به عنوان دستگای هندسی از ادراک و بازنمایی در نظر می‌گیرد که به چشم تسلط مطلق بر فضا را می‌بخشد. فضای پرسپکتیو فضای منظم، دقیق، سازمان یافته و ریاضیاتی است. پیدایش این تکنیک در نقاشی نمودی از تفوق روح سوژکتیو است. همان طور که پیش از این گفتیم، رئالیسم، مکتبی عینی و بیرونی است، همه چیز را همان طور که هست به تصویر در می‌آورد. در نقاشی رئالیسم پرسپکتیو رعایت می‌شود و طبیعت را عیناً از همان زاویه که می‌بیند تصویر می‌کند. در این پژوهش، دیوارنگاره‌های مورد مطالعه همگی با مضمون طبیعت و ترسیم شده با سبک رئال است.

مدل مفهومی پژوهش

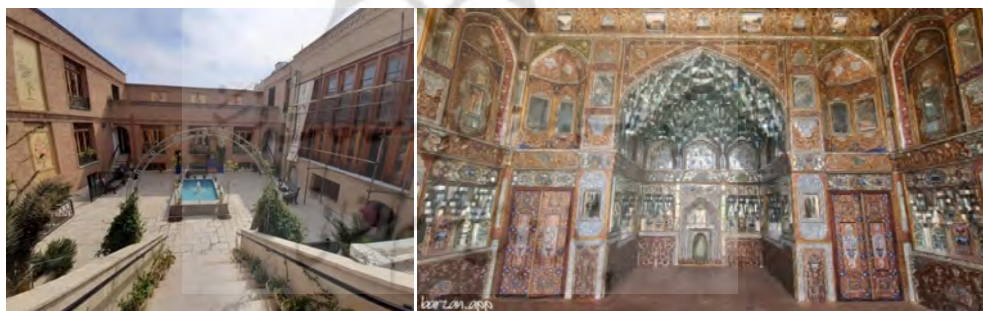
بحث و یافته‌ها

معرفی بنای مورد مطالعه

خانه سلطان بیگم واقع در خیابان امیرکبیر نرسیده به میدان امام خمینی، خیابان ناظم الاطبای جنوبی کوچه حشمتی کوچه کمالی، به خانه موزه بازار نیز شهرت دارد. خانه موزه بازار وسعتی حدود هفتصد متر مربع دارد که براساس اسناد تاریخی موجود مربوط به اواخر دوران قاجار و متعلق به خانم سلطان بیگم شجاعی همسر محمد رضا شجاع الممالک تفنگدار باشی سلطنت قاجار، خواهر همسر احمد شاه قاجار بوده است. در سال ۱۳۲۶ ملک توسط آقای نیرنما خریداری شده که ایشان نیز حدود پنجاه سال در این عمارت سکونت داشته‌اند که فرزند ایشان شهید علی نیر نما نیز در این خانه به دنیا آمده و در سال ۱۳۶۲ به مقام رفیع شهادت نائل می‌آیند. پس از این دوران و در سال ۱۳۷۶ شهرداری، این ملک را خریداری و عمارت به جز تالار آیینی، را بازسازی نموده و با عناوین مختلفی چون خانه محله و خانه کار آفرینی و... به فعالیت می‌پردازد. در سال ۱۳۸۸ این بنا به سازمان فرهنگی هنری واگذار شده و با

رویکردی جدید پس از مرمت و بازسازی تالار آینه و حوض خانه در سال ۱۳۹۶، این عمارت دوباره میزبان علاقمندان طهران قدیم و گردشگران شده است. حیاط ساختمان به مانند گودال باغچه‌ای در تراز پایین‌تر از سطح کوچه قرار گرفته و دسترسی به آن از طریق سیزده پله در ورودی میسر می‌شود. در مقابل پله‌ها و در میان حیاط حوض مستطیل شکل کوچکی قرار گرفته است. در سه سمت حیاط ساختمان‌هایی با نمای آجری و پنجره‌های چوبی قرار گرفته‌اند. بادگیرهای این ساختمان در بالای تالار، آینه واقع در مرکز ساختمان غربی قرار گرفته است. آینه‌کاری‌های زیبا به اشکال قطار بندی و مقرنس به همراه نقاشی‌های گیاهی و طرح‌های الهام‌گرفته از نقاشی اروپایی بر روی گچ و آینه نقاشی‌های پشت شیشه، همچنین پوشش سقف به صورت قاب بندی‌های چوبی نقاشی شده و درهای چوبی منقش به طرح‌های گیاهی که نشان‌دهنده ذوق و سلیقه معمار و هنر آن زمان بوده در این قسمت تالار آینه به چشم می‌خورد.

در قسمت زیرزمین این بنا نیز حوض خانه واقع است با کاشی‌های هفت رنگ و رضاخانی تزیین شده و به خنکی این بنا در ایام گرم سال کمک شایانی می‌کند. کتابخانه موزه بازار با دارا بودن بیش از شصت هزار جلد کتاب با موضوعات متنوع و با تأکید بر کتب تهران قدیم معماری گردشگری موزه و بازار در خانه موزه بازار قرار دارد که به دلیل همجواری با تالار آینه به گواه فدراسیون بین‌المللی انجمن‌ها و مؤسسات کتابداری در فهرست یک هزار و یک کتابخانه دیدنی دنیا قرار دارد (سازمان فرهنگی هنری شهرداری تهران، ۱۴۰۲).

عکس ۲. حیاط خانه

عکس ۱. تالار آینه

یافته‌های پژوهش

در این بخش، پس از انجام مطالعات نظری به بررسی دیوارنگاره‌های خانه سلطان بیگم و مقایسه آن‌ها با چند کارت پستال که تصویری مشابه با دیوارنگاره‌ها دارند می‌پردازیم و همچنین مؤلفه‌های سبک رئالیسم را در آن‌ها بررسی می‌کنیم.

جدول ۲. یافته‌های پژوهش

تفاسی‌های درب تالار اصلی	کارت پستال مشابه با دیوارنگاره	عینی و برون‌گرا	تصویرسازی از واقعیت‌های جامعه	واقع‌گرایی	ثبت و ضبط کامل یک لحظه از زندگی	دستیابی به نوعی صحت بصری (تفاسی) به مثابه عکس)
	 <p>کارت پستال با تصویری از طبیعت فرانسه</p>	<p>رعایت پرسپکتیو دو نقطه‌ای در ترسیم ساختمان‌ها.</p>	<p>پرویشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی</p>	<p>ترسیم سایه‌ی درختان بر روی آب و نمایش موج آن.</p>	<p>ترسیم پرنده‌های در حال پرواز و قایق در حال حرکت.</p>	<p>بهره‌گیری از رنگ‌های طبیعی. همچنین ترسیم ابرها به شکل طبیعی.</p>

<p>نقاشی‌های درب تالار اصلی</p>	
<p>کارت پستال مشابه با دیوارنگاره</p>	 <p>کارت پستال قدیمی با تصویر منظره کشور یونان ۱۹۸۷</p>
<p>عینی و برون‌گرا</p>	<p>ترسیم به صورت پرسپکتیو تک نقطه‌ای.</p>
<p>تصویرسازی از واقعیت‌های جامعه</p>	<p>شرویشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی</p>
<p>واقع‌گرایی</p>	<p>ترسیم سایه‌ی درختان بر روی آب و نمایش موج آن.</p>
<p>ثبت و ضبط کامل یک لحظه از زندگی</p>	<p>ترسیم پرنده‌های در حال پرواز و قایق در حال حرکت.</p>
<p>دستیابی به نوعی صحت بصری (نقاشی به‌مثابه عکس)</p>	<p>نقاشی دارای عمق است و تصاویر دور و نزدیک کاملاً همسان با دید طبیعی رسم شده‌اند.</p>

<p>نقاشی‌های درب تالار اصلی</p>	<p>کارت پستال مشابه با دیوارنگاره</p>	<p>عینی و برونگرا</p>	<p>تصویرسازی از واقعیت‌های جامعه</p>	<p>واقع‌گرایی</p>	<p>ثبت و ضبط کامل یک لحظه از زندگی</p>	<p>دستیابی به نوعی صحت بصری (نقاشی به مثابه عکس)</p>
	 <p>کارت پستال با تصاویری از طبیعت فرانسه</p>	<p>رعایت پرسپکتیو دو نقطه‌ای در ترسیم ساختمان‌ها.</p>	<p>ترسیم نمای ساختمان کلیسا متعلق به دوران رنسانس که نمایانگر وقایع اجتماعی آن دوره است.</p>	<p>ترسیم سایه‌ی درختان بر روی آب و نمایش موج آن.</p>	<p>ترسیم عبور انسان‌ها.</p>	<p>نمایش عمق طبیعت و ابرها.</p>
	 <p>کلیسای بیزانسی روسیه</p>	<p>ترسیم ساختمان (احتمالاً کلیسا) به صورت پرسپکتیو تک نقطه‌ای.</p>	<p>ترسیم نمای ساختمان کلیسا متعلق به دوران رنسانس که نمایانگر وقایع اجتماعی آن دوره است.</p>	<p>ترسیم سایه‌ی درختان بر روی آب و نمایش موج آن.</p>	<p>ترسیم عبور انسان‌ها، پرواز پرندگان و قایق در حال حرکت.</p>	<p>نقاشی دارای عمق است و تصاویر دور و نزدیک کاملاً همسان با دید طبیعی رسم شده‌اند.</p>

<p>نقاشی‌های درب تالار اصلی</p>	
<p>کارت پستال مشابه با دیوارنگاره</p>	<p>کارت پستال قدیمی که بر روی آن، تصویری از دهکده‌ی تاریخی انگلیسی (غرب یوزگشایر، روستای ساتایر) نقش بسته است.</p>
<p>عینی و برون‌گرا</p>	<p>رعایت پرسپکتیو دو نقطه‌ای در ترسیم ساختمان‌ها.</p>
<p>تصویرسازی از واقعیت‌های جامعه</p>	<p>پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی</p>
<p>واقع‌گرایی</p>	<p>ترسیم درخت به نوعی تحت تأثیر باد، در حرکت است.</p>
<p>ثبت و ضبط کامل یک لحظه از زندگی</p>	<p>ترسیم عبور انسان‌ها.</p>
<p>دستیابی به نوعی صحت بصری (نقاشی به مثابه عکس)</p>	<p>نقاشی دارای عمق است و تصاویر دور و نزدیک گاه‌لا همسان با دید طبیعی رسم شده‌اند.</p>

<p>نقاشی‌های درب تالار اصلی</p>	
<p>کارت پستال مشابه با دیوارنگاره</p>	 <p>کارت پستال قدیمی دارای تصویری از خانه‌های هنگ کنگ معروف به خانه‌های روی تپه</p>
<p>عینی و برونگرا</p>	<p>رعایت پرسپکتیو دو نقطه‌ای در ترسیم ساختمان‌ها.</p>
<p>تصویرسازی از واقعیت‌های جامعه</p>	<p>پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی رتال جامع علوم انسانی</p>
<p>واقع‌گرایی</p>	
<p>ثبت و ضبط کامل یک لحظه از زندگی</p>	<p>ترسیم عبور انسان‌ها.</p>
<p>دستیابی به نوعی صحت بصری (نقاشی به مثابه عکس)</p>	

<p>نقاشی‌های درب تالار اصلی</p>	<p>کارت پستال مشابه با دیوارنگاره</p>	<p>عینی و برون‌گرا</p>	<p>تصویرسازی از واقعیت‌های جامعه</p>	<p>واقع‌گرایی</p>	<p>ثبت و ضبط کامل یک لحظه از زندگی</p>	<p>دستیابی به نوعی صحت بصری (نقاشی به‌مثابه عکس)</p>
	 <p>کلیسای عروج مسکو</p>	<p>ترسیم ساختمان (احتمالاً کلیسا) به صورت پرسپکتیو دو نقطه‌ای .</p>	<p>ترسیم نمای ساختمان کلیسا متعلق به روسیه که نمایان‌گر وقایع اجتماعی آن دوره است.</p>	<p>نقاشی دارای عمق است و تصاویر دور و نزدیک گاه‌لا همسان با دید طبیعی رسم شده‌اند.</p>		

<p>نقاشی‌های درب تالار اصلی</p>	<p>کارت پستال مشابه با دیوارنگاره</p>	<p>عینی و برونگرا</p>	<p>تصویرسازی از واقعیت‌های جامعه</p>	<p>واقع‌گرایی</p>	<p>ثبت و ضبط کامل یک لحظه از زندگی</p>	<p>دستیابی به نوعی صحت بصری (نقاشی به‌مثابه عکس)</p>
	  <p>کارت پستال قدیمی با تصویر منظره کشور سوئیس ۱۹۷۶</p>	<p>ترسیم ساختمان‌ها به صورت پرسپکتیو دو نقطه‌ای.</p>	<p>نمایش تراکم ساختمان‌ها در دل طبیعت، نمود آن برهه تاریخی می‌باشد که نقاش آن را ثبت کرده است.</p>	<p>پژوهشگاه علوم انسانی رتال جامع علوم انسانی</p>		<p>نقاشی دارای عمق است و تصاویر دور و نزدیک گاملا همسان با دید طبیعی رسم شده‌اند.</p>

طبق مطالعات صورت‌گرفته، نقاشی‌های موجود در بنای مورد مطالعه، تصاویری رئال با مضمون طبیعت و تحت تأثیر کارت پستال هستند. با مطالعه بر روی مقالات مربوط و همچنین بررسی کارت پستال‌های قدیمی و یافتن مشابهات فراوان بین تصاویر کارت پستال‌های روسیه و اروپا با نقاشی‌های این بنا، با قطعیت دریافتیم دیوار نگاره‌های خانه سلطان بیگم، دربردارنده مناظر روسیه و اروپا است که از کارت پستال‌های فرنگی الهام گرفته‌اند. در آن برهه تاریخی، پادشاهان و درباریان قاجار کارت پستال‌هایی را از سفر خود به فرنگ، خریداری کرده و به ایران می‌آوردند. سلطان بیگم نیز خواهر همسر احمد شاه قاجار و همسر محمد رضا شجاع‌الممالک، تفنگدارباشی سلطنت قاجار بوده که جزوی از دربار و خاندان سلطنتی بوده و سفرهایی به فرنگ داشته‌اند و احتمالاً کارت پستال‌هایی را یا خریداری کرده یا برای او هدیه آورده‌اند.

نتیجه‌گیری

در نهایت پاسخ به پرسش اصلی این پژوهش که «ورود کارت پستال به ایران به چه صورت بر روی سبک و مضمون دیوارنگاره‌های خانه سلطان بیگم تأثیر داشته است؟» مثبت است، پس از انجام تحقیق، این نتیجه به دست آمد که در زمان قاجار کارت پستال‌هایی که از فرنگ وارد ایران می‌شد، از چنان اهمیت و محبوبیتی برخوردار شد که به سرعت در فضاهای معماری و بر روی دیوار منازل بازتاب یافت و استفاده می‌شدند. درباریان تصاویر کارت پستال‌ها را بر روی دیوار منازلشان ثبت می‌کرده‌اند. در خانه سلطان بیگم نیز همین اتفاق افتاده و تصاویری از طبیعت کشورهای غربی در تالار اصلی آن یافت می‌شود. این تصاویر از طبیعت ایران نیستند؛ زیرا بعضاً در آن‌ها ساختمان‌هایی به تصویر کشیده شده است که معماری آن‌ها متعلق به انگلیس، سوئیس، فرانسه و روسیه است.

در این پژوهش پس از استخراج نظریه‌های گوناگون در خصوص سبک رئالیسم در نقاشی، پنج مؤلفه را از بین نظریات استخراج و بر روی نقاشی‌های خانه سلطان بیگم، به تحلیل آن‌ها پرداختیم. این پنج مؤلفه شامل عینی و برون‌گرایی، واقع‌گرایی، تصویرسازی از واقعیت‌های جامعه، ثبت و ضبط کامل یک لحظه از زندگی، دستیابی به نوعی صحت بصری (نقاشی به مثابه عکس) هستند. در دیوارنگاره‌های خانه سلطان بیگم، نقاشی‌هایی با مضمون نمایش واقعیت‌های جامعه و نقاشی‌های پرتره دیده نمی‌شود و صرفاً از برخی نقاشی‌های طبیعت آن می‌توان به برهه زمانی و سبک‌های معماری حاکم بر همان جامعه پی‌برد، اما واقع‌گرایی، عینی و برون‌گرایی بودن، ثبت یک لحظه از زندگی و ترسیم نقاشی به مثابه عکس، کاملاً در نقاشی‌ها ملموس هستند. در خصوص واقع‌گرایی می‌توان به ترسیم سایه طبیعت بر روی آب‌ها یا نمایش درختان که به جهت باد حرکت می‌کنند، اشاره کرد و در مورد عینی بودن تصاویر می‌توان به رعایت پرسپکتیو در نقاشی‌ها اشاره کرد. در این تصاویر لحظه پرواز پرندگان نیز ثبت شده‌اند که همگی بر رئال بودن این نقاشی‌ها تأکید دارند.

پی‌نوشت‌ها

1. Stuart Cary Welch Jr
2. Julien de Rochechouart
3. Lord George Kerzen
4. Jay, Rukeburo, Williams
5. John J. Williams
6. Gustav Corb
7. Edward Mane
8. Christopher Wood
9. Albertasht Darir
10. Gambirich

منابع و مأخذ

- آرناسن، ه (۱۳۸۸). تاریخ هنر نوین. ترجمه محمدتقی فرامرزی.
- جمالی، فاطمه (۱۳۹۷). تحلیل ساختاری کارت‌پستال‌های قاجار. پایان‌نامه کارشناسی ارشد ارتباط تصویری، مؤسسه آموزش عالی ارم شیراز.
- دیویدجی، راکسبورو، مک ویلیامز، مری (۱۴۰۲). کتاب شگردهای تصویر در هنر عصر قاجار. ترجمه حسن خوبدل، انتشارات اورکا.
- بلیان اصل، لیدا. کفاشیان، زهرا. اقبالی، مولود و هاشمی، میرداوود (۱۳۹۸). بررسی تأثیر عکس، تمبر و کارت پستال بر دیوارنگاری های خانه‌های قاجار تبریز (مطالعه موردی: خانه حریری تبریز). مطالعات فرهنگ - ارتباطات، ۸۹-۱۱۱.
- نکوئی مهر، فاطمه، سلطان زاده، حسین، و میرشاهزاده، شروین (۱۴۰۱). مطالعه تطبیقی نقوش غربی و نقوش ایرانی عمارت های دوره قاجار مورد پژوهی: عمارت باغ عفیف آباد شیراز. مطالعات هنر اسلامی، ۱۹ (۴۸)، ۶۹۲-۷۱۴.
- آقائی، عبدالله، رحیمی، حنیف (۱۳۹۹). محاکات مناظر اروپایی در نقاشی متأخر صفوی. کیمیای هنر، ۹ (۳۷)، ۷-۱۸.
- سید حسینی، رضا (۱۳۷۵). از ماست که بر ماست. (فروردین و اردیبهشت شماره ۷۳، ۷۴ و ۷۵).
- شلویری، علیرضا (۱۳۹۲). پیشینه نشر و رواج کارت پستال. فصلنامه حرفه هنرمند، ۱۶-۲۷.
- آرشیو سازمان فرهنگی هنری شهرداری تهران، (۱۴۰۲).
- Arnason, H. H. H., and Peter Kalb. (2003). History of Modern Art. 5th ed. Upper Saddle River, New Jersey: Prentice Hall. [in Persian]
- Cosgrove, Denis. (1985). Prospect, Perspective and the Evolution of the Landscape Idea, In. Transactions of the Institute of British Geographers, New Series, Vol. 10, No. 1, 45-62. [in Paersian]
- Markwood, Jill. (2010). Photography's Influence on Painting, Agora 9(8). [in Persian]
- Mitchell, W. J. T. (1995). Gombrich and the Rise of Landscape In. Image, Object, Text, Ed. Ann Birmingham and John Brewer, New York: Routledge. [in Persian]
- Wood, Christopher. (1993). Albrecht Altdorf. London: Reakition book. [in Persian]